

Швидько Г.К.

ДВІ КНИГИ – НА ОДНУ ТЕМУ

Дніпренко М.

Куркулі. Спогади, свідчення, роздуми / Микола Дніпренко.

Д.: Моноліт, 2009, 348 с.

Павлоградське повстання 1930 р.: Документи і матеріали /

Упорядник В.М. Даниленко.

К.: Український письменник, 2009, 379 с.

Нещодавно у різних видавництвах вийшли з друку дві книги, які відображають події 80-річної давності на території Дніпропетровської області. Вони різні за характером матеріалу, але тематично пов'язані з трагічними сторінками історії розкуркулення і колективізації кінця 20-х – початку 30-х рр. Обидві за змістом є цінними історичними джерелами для вивчення тих переломних часів в історії українського селянства, тільки одна – пережите і усвідомлене людиною, депортованою в утробі матері на холодну Північ і народженою у Вологодській пересильній тюрмі для «куркулів», а друга – офіційні документи радянських органів влади, а також спогади учасників подій про радикальну форму протесту селян примусовій колективізації господарств, з яких дуже важко вилучити правдиву інформацію.

Автор книги «Куркулі. Спогади, свідчення, роздуми» Микола Дніпренко був депортований ще ненародженим разом зі своїми односельчанами з села Любимівка Карло-Марксівського (нині – Дніпропетровського) району 3 березня 1930 р., а звився на світ 26 квітня в соборі Андрія Первозванного, перетвореному у пересильну тюрму. Завдяки мужності матері, що не побоялася втекти за першої нагоди з новонародженою дитиною, кмітливості батька, який втік з Архангельських лісозаготовок, допомоги простих і сердечних людей хлопець вижив, пройшов етап поневірян куркульської дитини і всупереч всьому закінчив школу з золотою медаллю, Московське Вище технічне училище імені Баумана, став кандидатом технічних наук, працював старшим науковим співробітником Інституту чорної металургії Академії Наук України в м. Дніпропетровську і все своє життя до власних спогадів тяжкого дитинства додавав усні свідчення своєї рідні.

Автор звертається до історії рідного села, яка сягає другої половини XVIII ст., вивчає походження його жителів, аналізує свідчення свого діда Якіма Семеновича про те, як здійснювалася селянська реформа 1861 р. далі він простежує еволюцію селянських господарств, зокрема, на прикладі господарства свого діда, яке міцнішало завдяки самовідданій, дружній і тяжкій праці великої родини. Тут знаходимо досить цікаві етнографічні замальовки родинного життя.

Як пише мемуарист, «справжнє лихо почалося, коли світова війна переросла у громадянську. Настало пекло. Одна армія змінювала іншу». Невелика, але ошатна хата діда поблизу центру Любимівки приваблювала увагу

загонів усіх армій, чії шляхи пролягали через село, і вони розташовували у ній свої штаби. Автор на підставі розповідей родичів зображує тяжке становище селян, у яких конфіскували коней, брички, продукти тощо. Тому на Катеринославщині стихійно і розгорнулася національно-визвольна збройна боротьба селян. Перед читачем проходить ціла низка організаторів повстанського руху, яких раніше у підручниках і дослідженнях узагальнено називали «численні бандитські отамани». А це були вчителі, лікарі, освічені і поважані односельцями селяни, які хотіли мирно жити і працювати.

Микола Дніпренко пише про наслідки для їхньої родини голоду 1921-1922 рр., відродження господарства у період НЕПу, а незабаром – утиски і зневагу трударів, яким приклеювали тавро «куркуль».

Надзвичайно цікавим і емоційним є розділ «Розкуркулення і депортація». В деталях на підставі документів розписано, як відбувалися збори селян з обговоренням питання про «розкуркулення», що відбувалося «за рознарядкою» зверху. І резолюції приймалися однотипні: «Прохати вищестоячі органи виселити за межі України». Мемеарист пише: «Справу мого діда Якіма Семеновича Полодурова «обговорювали» серед останніх, хоча він вважався найбагатшим серед куркулів Любимівки. Окрім стандартних для всіх куркулів звинувачень: «Член спілки хліборобів, куркуль-експертник (автору так і не вдалося в'янути, що означало оте «експертник» – Г.Ш.), позбавлений виборчих прав», про нього і його родину сказали ще й таке: «Таких штабів, як у Полодурових, ніде не було». Малося на увазі, вірогідно, що таких умов для розміщення штабів більше у селі ні в кого не було». У паперах на депортацію («Личная карточка») про діда було написано: «Куркуль-собственник, был в штабе белых». Як пише автор, «що в цьому штабі робив мій старий малописьменний дід, який до того ж погано бачив і майже нічого не чув, автори запису не пояснюють». Дійсно, сьогодні це сприймається як анекдот, бо, по-перше, штаб білих був у хаті діда, а не дід у штабі, а, по-друге, там був, серед інших, і штаб червоних, причому, значно більше часу. Та цей факт вже нікого не обходив.

В супроводжуваних документах записано було, що виселенню підпадають: Я.С.Полодуров (82 роки фактично, а зазначено – 80 р.), його дружина 70 р., син Микола (батько мемуариста – Г.Ш.) – 20 р., його дружина – 20 р. Всі жахи процесу розкуркулення не перекажеш, книгу варто прочитати. Вона позбавлена гасел і якогось зла. Це факти реального життя селян, поневіряння в дорозі на Північ, а далі... вже про це сказано на початку рецензії.

В книзі вміщено 36 фотографій, що сприяє створенню зримого образу епохи і селянина.

Завершується хвилююча розповідь про долю родини, про перші кроки свідомого життя «куркульського» хлопчика днем оголошення війни. Автор мав намір продовжити свою розповідь у наступній книзі, «якщо дозволить здоров'я». А воно не дозволило... Незабаром після завершення книги, датованої груднем 2006 р., автор помер від тяжкої хвороби. Його рідня виконала його заповіт і свій родинний обов'язок і за власний кошт накладом всього у 100 примірників видала це важливе свідчення епохи. Сподіваємося, що вона не загубиться у безмежному книжковому морі.

Друга книга, яка недавно побачила світ, розповідає про антирадянське повстання селян кількох сіл трьох суміжних районів – Павлоградського, Петропавлівського і Близнюківського, яке в офіційній документації зафіксоване як Павлоградське повстання 1930 р. Павлоград як місто до нього не мав ніякого відношення, але в документах каральних органів стверджувалося, ніби-то там був повстанський штаб, що є абсолютною нісенітницею, бо повстання виникло стихійно як реакція селян на усуспільнення землі, худоби, реманенту.

Публікації документів передуює розлога стаття доктора історичних наук В.М. Даниленка «Антирадянське повстання селян в Україні напередодні голодомору». Він класифікує Павлоградське повстання як одне з найпотужніших і найменш вивчених селянських виступів. Перші відомості про це повстання просочилися за кордон лише наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. минулого століття. Природно, що в СРСР про нього ніхто і ніколи не згадував.

Автор вступної статті аналізує політичну ситуацію в Україні напередодні та в перші часи колективізації, намагається визначити причини, що уможливили збройне повстання селян. Селяни відмовлялися здавати хліб державі за безцінь і навіть ставили питання про ліквідацію в Україні радянської влади, нездатної господарювати. Вони обурювалися сваволею влади стосовно позик, вимагали негайного повернення кредитів на сільськогосподарські знаряддя тощо. Незадоволення селян особливо швидко зростало, починаючи з 1927 року. А оскільки тоді ще у селян переховувалося бага то зброї з часів революції та громадянської війни, загроза повстання була реальною. І органи ДПУ, які володіли оперативними даними про настрої селян, доклали зусиль для упередження подій. Однак, у ряді сіл (Богданівка, Вербки та ін.) ситуація вийшла з-під контролю.

У збірнику вміщено документи з Архіву СБУ, зібрані МГО «Інститут україніки», спогади очевидців ті їхніх нащадків, які загалом свідчать про масовий опір селян колективізації та хлібозаготівлі. Вони висвітлюють роль ДПУ УРСР у придушенні збройного повстання, яке загрожувало утвердженню радянської влади. Як видно з цих історичних джерел, озброєні повстанці вбивали активістів згаданих заходів щодо селянства. Але вибух народного гніву був дуже короткотерміновим. Органам влади вдалося його швидко придушити. Заарештовано було 79 осіб, з них 29 осіб розстріляли, інших – засудили до ув'язнення. Лише одному з організаторів повстання, жителю села Богданівка Кирилу Шоніну вдалося врятуватися втечею на Дон.

Видання багато ілюстроване фотоматеріалами епохи, тут знаходимо зображення листівок, окремих аркушів із протоколів, портретів партійних і радянських діячів, селян, мап місцевості, де відбувалися події, а також сучасного вигляду пам'ятних місць, пов'язаних з повстанням 1930 р.

Збірник документів і матеріалів має іменний і географічний покажчики, що значно полегшує роботу з цими історичними джерелами.

Обидві праці свідчать, як багато ще невідомих сторінок маємо в історії нашого краю.

Надійшла до редколегії 07.05.2010 р.